

TÁRSADALMI RÉSZVÉTELI FOLYAMATOK A TERMÉSZETVÉDELEMBEN

Mennyire részvételi a magyar természetvédelem?

II. kötet

Készítette: Fabók Veronika

TARTALOM

- 1 Bevezetés
- 2 A társadalmi részvétel megjelenése a természetvédelemben
- 6 Magyarország természetvédelme és a társadalmi részvétel?
 - 6 A társadalmi részvétel a természetvédelem hazai történetében
 - 9 Közösségi természetvédelem vagy „Yellowstone- modell”?
- 17 Konklúzió
- 19 Irodalomjegyzék

Készítette: Fabók Veronika

Nyelvi lektor: Keszthelyi Imre

Grafika: Kiss Maja

Felelős Kiadó: Keszthelyi Zsuzsanna

ISBN 978-963-87081-6-8

Társadalmi részvételi folyamatok a természetvédelemben

ISBN 978-963-87081-8-2

II. kötet: Mennyire részvételi a magyar természetvédelem?

Védegylet Egyesület, Budapest, 2010

2., javított kiadás (2014)

A kiadvány a Norvég Civil Támogatási Alap támogatásával jött létre.

BEVEZETÉS

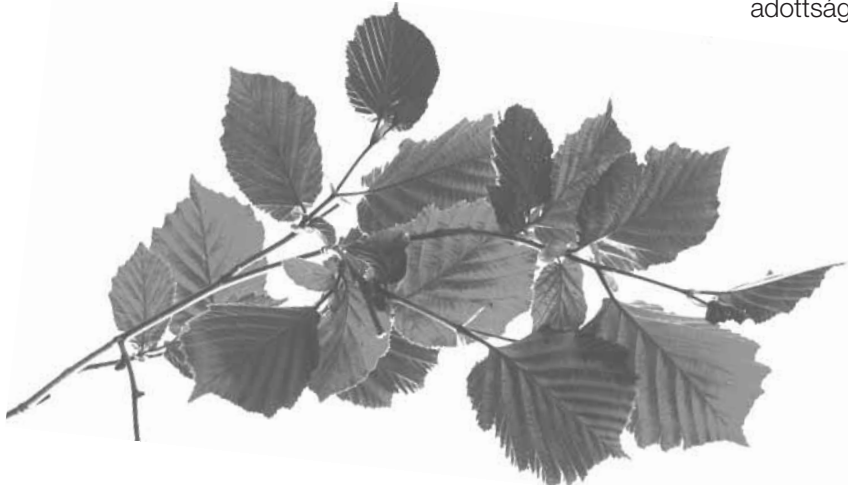
Az intézményesített természetvédelem mintegy másfél évszázada jelent meg a természeti értékek elvesztése iránt érzett aggodalom miatt. Azóta mind az emberiség, mind pedig a természetvédelem hosszú utat járt be, de az aggodalom ha lehet, csak növekedett. A globalizáció, az egyre növekvő szegénység, a globális igazságtalanságok mind olyan problémák, amelyekre a természetvédelemnek is választ kell adnia. A leghaladóbb megközelítések, amelyek e problémák megoldására jöttek létre, a társadalmi részvétel alkalmazását szorgalmazzák a természetvédelmi politikában.

A Szent István Egyetem Környezet- és Tájgazdálkodási Intézetének Környezeti Társadalomkutatók Csoportja (ESSRG) és a Védegylet, a Norvég Civil Támogatási Alap támogatásával létrejött közös kutatása a társadalmi részvétel természetvédelemben való alkalmazhatóságát vizsgálta. A kutatás eredményét két kiadvány foglalja össze.

Az első kiadvány a természetvédelemben dolgozó szakemberek, civil szervezetek munkatársai és érdeklődő laikusok számára kívánja bemutatni a társadalmi részvétel természetvédelemben való alkalmazásának lehetőségeit külföldi példákkal illusztrálva.

Jelen kiadvány pedig a hazai regionális természetvédelem működését, intézményrendszerét próbálja elhelyezni a természetvédelem jelenlegi trendjeiben. A kiadvány első részében bemutatjuk a társadalmi részvétel intézményének megjelenését a természetvédelem nemzetközi történetében, majd a kiadvány második részében a hazai történet és a szervezetrendszer elemzése következik. Az elemzés fókuszában a társadalmi részvétel intézményének vizsgálata állt a természetvédelem regionális szervezeteiben. Az elemzés nagyrészt egy empirikus kutatáson alapul, amely nemzeti park igazgatóságok munkatársaival készített interjúk felhasználásával készült. Az elemzés a Szervezetrendszer Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium 2010. május 29-i megszűnését megelőző állapotát írja le, az ezt követő változásokat nem követjük nyomon.

A kiadványt azoknak a természetvédelemben dolgozó szakembereknek, civil szervezetek munkatársainak, érdeklődő laikusoknak ajánljuk, akik gondolkodnak azon, hogy milyen ökológiailag és társadalmilag fenntartható természetvédelmi intézményrendszert szeretnének. Kérjük őket, az alábbi helyzetjelentést konstruktív, a természetvédelemmel szimpatizáló kritikaként, gondolatébresztőként kezeljék. Természetesen nincsenek kész receptek, minden országnak, így Magyarországnak is meg kell találnia a természetvédelemnek azt a formáját, amely táji és társadalmi adottságaihoz legjobban illeszkedik.

A TÁRSADALMI RÉSZVÉTEL MEGJELENÉSE A TERMÉSZETVÉDELEMBEN

A társadalmi részvétel intézményének a természetvédelmi politikában való megjelenéséig a természetvédelem hosszú utat járt be. A tudomány fejlődése, a szegénység, a globális egyenlőtlenségek, a természetvédelmi politikák költségeinek egyenlőtlen viseléséből fakadó problémák mind olyan tényezők voltak, amelyek a természetvédelem fejlődését befolyásolták. A természetvédelmi politika a „Yellowstone-modell”-től kevéssel több mint 100 év alatt jutott el a természetvédelem leghaladóbb modelljéig, a védett területek közös kezeléséig, a természetvédelmi partnerségekig.

A természeti értékek elvesztése miatt érzett aggodalom nyomán szerveződő természetvédelmi mozgalom először a 19. század második felében, a gazdasági növekedés hatására jelent meg az Egyesült Államokban. Ezen első mozgalom elméleti hátterét a természetmegőrzési etika (Standovár & Primack, 2001) vagy más néven „védelem központú” szemlélet (Borgerhoff Mulder & Coppolillo, 2005) adta. Az érintetlen vad természet, a természet belső (önmagában való) értékének szeretetét hirdető szemlélet a gazdasági növekedést nem támadja, a természet megőrzését a gazdasági és emberi hatásoktól elzárt területeken képzei el. Ennek a szemléletmódnak a gyakorlati megvalósulásaként 1872-ben kijelölésre került az első nemzeti park, a Yellowstone Nemzeti Park az Egyesült Államokban. Ez az elgondolás elsősorban olyan védett területek létrehozását szorgalmazta, amelyek az emberi tevékenységtől és a gazdasági hatásoktól elzárva, szeparálva léteznek: ez volt a „Yellowstone-modell” (Borgerhoff Mulder & Coppolillo, 2005), más néven „rezervátum szemlélet”. A modell igen hamar az egész világban elterjedt, beleértve a gyarmatokat is. Európában, a kontinens emberi tájhasználatának hosszú története miatt inkább a több, kisebb alapterületű védett terület megléte volt a jellemző. A „rezervátum szemlélet” Európán kívül az 1970-es évek végén, az 1980-as évek elején teljesedett ki (Borgerhoff Mulder & Coppolillo, 2005). A 80-as, 90-es évekre azonban a megközelítéssel kapcsolatban több olyan kérdés is felvetődött, ami szükségessé tette a koncepció újragondolását.

Az első, az ekkoriban az ökológia berkein belül lezajlott **szemléletváltás** volt, amely a természetvédelem háttértudományát adó konzervációbiológiára és a természetvédelmi gyakorlatra is forradalmi hatással voltak. A „rezervátum szemlélet” elméleti háttere az ökoszisztémák stabil egyensúlyi állapotát hirdette, másik sarkalatos pontját pedig az a feltevés alkotta, hogy az ökológiai rendszerek zártak, és önszabályozó módon működnek (Standovár & Primack 2001). Ez a szemlélet a természetvédelmi gyakorlatban is megjelent, kijelölve annak alapjait, irányát. Az idő előrehaladtával azonban sok példa rációzott erre a megközelítésre, hiszen sok területen nem valósultak meg a védelmi célok. Az olyan új felfedezések hatására, mint hogy a természetes zavarások különböző formái (tűz, szél, árvíz, földrengés, növényevők) az ökológiai rendszerek természetes részét képezik (Standovár & Primack 2001), kezdődött meg a tudományos szemléletváltás. E megállapítások fényében a természetvédelmi gyakorlatban is megjelentek a kezelések szükségességét és a tájszintű védelem fontosságát hangsúlyozó intézkedések. Ez összefüggésbe hozható Aldo Leopold elméletével, mely szerint a táj valódi kezelőinek az embereknek kell lenniük (Borgerhoff Mulder & Coppolillo, 2005). Itt nyilvánvalóan az olyan tájhasználati formák megtartásáról volt szó, amelyek évszázados hagyományokkal rendelkeztek, és fenntartható módon használták a természeti erőforrásokat. Emellett azonban ki kell hangsúlyozni, hogy mindenhol vannak olyan területek is, ahol a be nem avatkozás indokolt természetvédelmi szempontból. Ez a fajta szemléletváltás jelent meg abban is, hogy 1994-ben a Természetvédelmi Világszövetség (IUCN - International Union for Conservation of Nature) módosította a védett területek tipizálására kiadott 1978-as kategóriarendszerét. A hat kategóriából háromban (IV-VI) közvetlen emberi tájhasználat engedélyezett, korlátozott használat szintén háromban (I-III), a teljes tilalom azonban, csak egy alkategóriában (Ia) jelenik meg. Az UNESCO által az 1960-as évek végén elindított az „Ember és Bioszféra” (MAB - Man and the Biosphere) elnevezésű program is

ennek a szemléletnek az alkalmazását szorgalmazza. Lényege, hogy az emberi tájhasználatot és a természetvédelmet összehangolja. A program keretein belül létrehozott bioszféra rezervátumok koncepciója a védett területet különböző intenzitással használható zónákra osztja, ahol megfér egymással a fokozott védelmű magterület, a tradicionális használatra fenntartott pufferzóna és az intenzívebb felhasználást célzó átmeneti zóna (Standovár & Primack 2001).

A második kérdés akkor merült fel, amikor a **környezeti problémák globális összefüggéseinek és a globális egyenlőtlenségek** felismerésével nyilvánvalóvá vált, hogy a „rezervátum szemlélet” globális problémák közepette nem állja meg a helyét. A múlt század végén több szervezet is felismerte, hogy a globális gazdasági folyamatok ellenszelében hajózó természetvédelem törekvései, és a szegénység megszüntetésére tett kísérletek összekapcsolása logikus lépés lehet, mivel a biológiai sokféleség csökkenése és a szegénység problémájának gyökerei is ugyanott keresendők. A gazdaság globális folyamatai egyaránt jelentős szerepet játszanak a globális egyenlőtlenségek kialakulásában, a fejlődő országok egyre nagyobb mértékű leszakadásában és a biológiai sokféleség folyamatos csökkenésében is. A természetvédelem és fejlesztés összehangolására irányuló gondolat megjelenésében nagy szerepe volt két nemzetközi környezetvédő szervezetnek. A „fenntartható fejlődés” fogalma a WWF (World Wide Fund for Nature - Természetvédelmi Világalap) és az IUCN közös „World Conservation Strategy” című anyagában jelent meg először (Boda 2004). Szélesebb körben azonban a Brundtland Jelentés által (WCED, 1987) vált ismertté (Boda 2004). A fogalom logikája egyszerű: a fejlesztéshez elengedhetetlen a természeti erőforrások megőrzése, a természetvédelem sikeréhez pedig elengedhetetlen a fejlődő országokban a fejlesztés, a szegénység felszámolása (Abbot et al. 2001). 1991-ben ugyanez a két nagy szervezet „Caring for the Earth” című anyagában még inkább hangsúlyozottan jelenik meg ez a szemlélet. Mindezek hatására a nemzetközi fejlesztéssel foglalkozó szervezetek elindítottak több integrált természetvédelmi és fejlesztési projektet (Integrated Conservation and Develop-

ment Projects - ICDPs), és még a Világbank is költségvetésének 1 %-át a természetvédelemre fordította (Borgerhoff Mulder & Coppolillo, 2005).

Mindezen erőfeszítések ellenére rengeteg kritika érte mind az UNESCO MAB, mind pedig az ICDP koncepcióját. Ghimire és Pimbert (1997) szerint a MAB minden igyekezet ellenére inkább Európa-centrikus program maradt, a program elemei az európai viszonyokra alkalmazhatóak leginkább. Ez többek között annak az eredménye, hogy Európában az emberi tájhasználatnak jól kutatott, hosszú története van, míg a fejlődő országokban ritkán készül ilyen részletes analízis a tájhasználat történetéről. Az 1995-ös Sevillai Stratégia anyagában nyomon követhető a bioszféra rezervátumok koncepciójának társadalmi-gazdasági célokkal való bővülése, illetve a társadalmi részvétel, a közös kezelés, a konfliktuskezelés fontosságának kiemelése, amely talán hozzájárulhat a program szélesebb körű elterjedéséhez. Az integrált fejlesztési programok problémája pedig az, hogy a természetvédelemben dolgozók elkötelezése az előnyökről, amit egy helyi közösségnek adott fejlesztési projekt jelenthet, eltér attól, amit a közösségek haszonként élnek meg (Songorwa 1999; Brown 2002). Ezek a projektek általában a turizmusban vagy valamilyen más szakmában kínálnak teljes vagy részmunkaidős állást. Ezzel a helyi lakosság hagyományos megélhetésének elvesztésért cserébe pénzületi kompenzációt biztosítanak, ami nem helyettesíti azt az összetett megélhetési formát, ami a fejlődő országok vidéki társadalmaira jellemző. A fejlődő országok vidéki lakosságának megélhetése egyrészt folyton követi a környezet változásait és a helyi gazdasági viszonyokat, másrészt rendkívül sokféle tevékenységből tevődik össze (gyógynövények gyűjtése, kiskerti gazdálkodás, legeltetés). Ezek a programok nem járulnak hozzá a hagyományos társadalmak helyreállításához, hanem a nyugati típusú fejlesztési modellt követve próbálják felszámolni a szegénységet a fejlődő országokban (Ghimire & Pimbert 1997). Ez több szempontból is problematikusnak tekinthető. Egyrészt a nyugati típusú fejlődési modell környezeti szempontból nem fenntartható, másrészt e projektek pénzügyi fenntarthatósága is kérdéses, ugyanis a helyi közösségeket a fejlesztési forrásoktól teszik függővé,

nem kínálva nekik alternatívát a szegénység hosszú távú felszámolására. További probléma, hogy a helyi elit tagjai gyakran a fő felhasználói a fejlesztési forrásoknak, emiatt a fejlesztési projektek gyakran még inkább elmélyítik a már meglévő hatalmi és gazdasági egyenlőtlenségeket (Berkes 2004). Ha ezekre a problémákra sikerül megoldást találnia a fejlesztési projekteknek, a helyi közösségek megélhetése hozzá fog járulni a természetvédelem céljaihoz (Brown 2002).

A harmadik kérdés, ami a természetvédelem „védelem központú” megközelítésével kapcsolatban felmerült, az a **természetvédelmi politika költségeinek egyenlőtlensége**. A költségviselők és hasznokat élvezők ebben az esetben ugyanis térben és időben elkülönülhetnek egymástól. A költségek, amelyek a fejlett országokban legtöbbször a földhasználati korlátozások miatti bevételkiesésben, a fejlődő országokban pedig a természeti erőforrásokhoz való korlátozott hozzáférésben jelennek meg, helyi szinten koncentrálnak. A hasznok, a biodiverzitás megőrzése, növelése viszont sokkal nagyobb léptékben érvényesülnek térben és időben (akár az egész országban, kontinensen, bolygón és több évszázadon keresztül) (Bagnoli et al. 2008). A természeti erőforrások használatának korlátozása, abból való kizárás jelentheti a szabályozásokat, esetleg büntetéseket, amelyeket a törvényi korlátozás megsértéséért szabhatnak ki, vagy a fizikai hozzáférés korlátozását (elkerített parkok), vagy akár szélsőséges esetben a lakosság kilakoltatását a nemzeti parkok területéről. Az emblemikus Yellowstone Nemzeti Park alapításakor a területén élő Absaroka és Shosone indiánokat rávették, hogy rezervátumokba költözzenek, vagy a hadsereg segítségével, amely 1916-ig irányította a Parkot, egyszerűen kitelepítették őket (Ghimire & Pimbert 1997). Afrikában és Dél-Amerikában, a gyarmatokon hasonló módszerrel létesítettek nemzeti parkokat az angol és francia természetvédelmi szakemberek. Azzal, hogy kizárták a védett területek használatából azokat, akik évszázadokon keresztül fenntartható módon használták az erőforrásokat, arra kényszerítették a helyi lakosságot (akik a globális gazdasági folyamatok miatt amúgy is erre sodródnak), hogy környe-

zetpusztító és hosszú távon fenntarthatatlan módon szerezzék meg a megélhetésükhöz szükséges forrásokat a védett területen kívülről, vagy magukról a védett területekről. Az utóbbi azt is maga után vonta, hogy a rendszeresen törvénysértő magatartás miatt a konfliktusok száma is megnőtt a védett területeken. Ez hatékonysági kérdéseket is felvet, hiszen a konfliktusok miatt a védett területek e gyakorlat szerinti fenntartása rendkívül költséges, amit sok fejlődő ország nem engedhet meg magának. Ennek következményeként a védett területek egy része csak papíron létezik („paper parks”), a természetvédelmi szervek a szigorú természetvédelmi szabályokat a gyakorlatban nem képesek betartatni (Borgerhoff Mulder & Coppolillo, 2005). További paradoxona a védelem központú, kizáráson alapuló természetvédelemnek, hogy a biológiai sokféleség megvédésének oltárán a kulturális sokféleséget áldozta föl, számos tradicionális, őslakos kultúra pusztulásához hozzájárulva.

Az 1990-es években terjedt el egy újfajta megközelítés a természeti erőforrások kezelésére, amely részben, az integrált fejlesztési programokhoz hasonlóan a természetvédelem és helyi fejlesztés témáinak összekötésével jött létre, részben pedig tanul a „rezervátum szemlélet” által felvetett egyenlőtlen költségviselés problémájából. Legfontosabb eleme a társadalmi részvétel használata a természetvédelmi politikában, elméleti hátterét pedig a Ramachandra Guha és Juan Martinez-Alier nevéhez fűződő, az 1990-es években elterjedt irányzat, a **környezeti igazságosság mozgalom** (Martinez-Alier 2002) adja. Ez az irányzat rámutat arra, hogy a globális ökológiai krízis folyamatai elválaszthatatlanok a világban létező szegénység és egyenlőtlenség kérdéseitől. Arra hívja fel a figyelmet, hogy a globális javak eloszlásának igazságtalansága mellett, az ökológiai krízisből származó hátrányok sem egyenlő mértékben érintik a Föld lakosságát. Ez az irányzat azokért az emberekért való aggodalmat fejezi ki, akiknek megélhetése közvetlenül függ a degradálódó környezettől, és akik már jelentős mértékben tapasztalják az ökológiai krízis hatásait.

Az egyenlőtlenség problémájára a gazdasági ösztönzők (kompenzációs sémák), kommunikációs eszközök mellett a társadalmi részvételi és konfliktuskezelési módszerek és ezek kombinációjának használata jelent megoldást, a közösségek természetvédelmi döntéshozatalba és kezelésbe való bevonása során. A társadalmi részvétel alkalmazása a döntéshozatalban elősegíti a biodiverzitás politikák céljának megértését, elfogadtatását és ezen keresztül hozzásegít az egyenlőtlenség által generált konfliktusok megelőzéséhez és megoldásához (Bagnoli et al. 2008). A helyi közösségek, érintettek bevonása a természetvédelemben, valamint a kompenzációs modellek alkalmazása hozzájárul a szegénység és a munkanélküliség visszaszorításához azzal, hogy biztosítja az esélyt a tradicionális gazdálkodás és a hagyományos társadalmak fennmaradására. Ez azért fontos, mert a hagyományos társadalmak fennmaradása segítségére lehet a közösségeknek a globális gazdaság okozta hátrányok bizonyos mértékű ellentételezésében akként, hogy biztosítja a közösség önellátását vagy helyben biztosít munkalehetőséget a közösség tagjai számára.

Az Európai Unióban domináns megközelítés szerint pedig a **többszintű kormányzás** (multi-level governance), amelynek egyik legfontosabb eleme a társadalmi részvétel intézménye az, amelyik legjobban biztosítja a természeti erőforrások fenntartható használatát. A **hagyományos, kormányzat (government) típusú vezetésre**, a formális intézmények és hatóságok dominanciája jellemző, amelyek főként az állami és regionális szinteken fejtik ki működésüket. Ezzel szemben a **kormányzás (governance) típusú vezetés** informális és formális intézmények részvételével, különböző a központi hatalomtól független szereplők széles körű bevonásával, velük való közös irányítással, a döntéshozatal különböző szintjein működik. A központi kormányzati hatalom horizontálisan a különböző más területeken mozgó szereplők irányába (vízügyi, földművelésügyi, erdészeti szervek) és vertikálisan a nem-állami szereplők felé történő kiterjesztése alkotja a struktúráját. Az állam szerepe az újfajta kormányzási struktúrában is elsődleges, rendkívül fontos szerepe van a különböző sze-

replők összehangolásában. Az állam irányítóból koordinátorra és stratégiai tervezővé válik (Klúvánkóvá-Oravská 2010). A többszintű kormányzás leginkább a már meglévő hierarchikus és piaci irányítási struktúrák kiegészítéseként képzelhető el (Williamson 1991).

A társadalmi részvétel intézménye az érintettek, vagy a szélesebb közvélemény **természetvédelmi döntéshozatalba** való bevonásán túl jelenthet **partnerséget, a helyi közösségeknek az irányításba és a természetvédelmi intézkedések végrehajtásába** (sok esetben a természetvédelmi kezelésbe) való bevonását is (Bagnoli et al. 2008). Az előbbi társadalmi részvételi technikák alkalmazásával történik. Az utóbbi pedig egy hosszabb távú együttműködést, partnerséget jelent, amely a helyi közösségek, természeti erőforráshasználók természetvédelmi döntéseikbe, az irányításba és a természetvédelmi kezeléseikbe való bevonásán kívül, az érintettek földtulajdonhoz való jogának elismerését is magába foglalja.

A partnerség különböző formái: *Közösségi kezelés* (CBNRM - Community-Based Management of Natural Resources); *Közösségi természetvédelem* (CBC - Community-Based Conservation); *Közös irányítás* (JM - Joint Management of natural resources) és az *Érintett csoportok által működtetett Irányító Testületek* (Management by Stakeholder Bodies). A különböző formák a védett területek tulajdoni viszonyaiban (közösségi, magán és állami tulajdon), a tulajdoni formák arányaiban és a felelősség, irányítás megosztásának mértékében (a helyi közösségek teljes felelősségétől a hatóságokkal megosztott felelősségen keresztül bizonyos feladatokra – stratégiai tervezés, felülvizsgálat, ellenőrzés – való felhatalmazásig) különböznek (Bagnoli et al. 2008).

MAGYARORSZÁG TERMÉSZETVÉDELME ÉS A TÁRSADALMI RÉSZVÉTEL

Milyen mértékben jelenik meg a hazai természetvédelmi szabályozásban és gyakorlatban a társadalmi részvétel intézménye? A közösségi természetvédelem vagy a Yellowstone-modell az irányadó? Mennyire jelenik meg a partnerség illetve a társadalom természetvédelmi döntésekbe való bevonása? A hazai természetvédelem története során volt-e példa a társadalom bevonására? Milyen okok vezettek a jelenlegi helyzethez?

A természetvédelem nemzetközi történetének áttekintése után ezekre a kérdésekre keressük a választ. Arra voltunk kíváncsiak, hogy a nemzetközi trendek viszonylatában a hazai regionális természetvédelmi politika hol helyezhető el, mennyire tudott elszakadni a „rezervátum szemlélettől” és azt, hogy milyen okok vezettek a jelenlegi helyzet kialakulásához. Először röviden áttekintettük a hazai természetvédelem történetét, majd általánosabb regionális intézményi elemzést végeztünk, mely során először a védett területek tulajdoni struktúráját vizsgáltuk meg. A tulajdoni struktúra vizsgálata során arra voltunk kíváncsiak, hogy hazánk mennyire alkalmazza a „rezervátum szemléletre” jellemző, kizárólag állami tulajdonra alapozó természetvédelmi politikát. Megvizsgáltuk még azt, hogy megjelennek-e a társadalmi részvétel partnerségi formái, illetve az érintettek döntéshozatali folyamatokba való bevonása a regionális természetvédelmi politikában. Illetve arra is kíváncsiak voltunk, hogy a védett területeken felmerülő konfliktusokat milyen eszközökkel kezeli a természetvédelmi politika, megjelenik-e a társadalmi részvétel intézménye, vagy kizárólag a „rezervátum szemléletre” jellemző hatósági eszközök dominálnak.

A társadalmi részvétel a természetvédelem hazai történetében

A természeti értékek elvesztése iránti aggodalom a 19. század második felében a természettudományok fejlődésével, a reformkorban végbemenő gazdasági, társadalmi változásokkal jelent meg, és egyfajta részét képezte a nemzeti érzésnek. A „Yellowstone- modell” azonban – a természeti értékek piaci és emberi hatásoktól elzárt területeken való megőrzésének gondolata – kétség kívül a nemzetközi trend hatására jelent meg a köztudatban. Az 1945-ig lezajló folyamatok, a „rezervátum szemlélet” törvényekbe és gyakorlatba való átültetését eredményezték (a háború végéig 219 védett területet jelöltek ki) (Oroszi 1992; Rakonczay 2009). A természetvédelem ügyének társadalmi bázisát ekkoriban a tudományos élet képviselői (a Királyi Magyar Természettudományos Társulat, az Országos Erdészeti Egyesület és a Magyar Földtani Társulat tagjai) és a társadalmi elit tagjai jelentették (Oroszi 1992). Ekkoriban tehát a világban zajló természetvédelmi törekvésekhez hasonlóan csak a társadalom egy szűkebb rétege, a tudomány és elit képviselői vettek részt a természetvédelemmel kapcsolatos döntéshozatalban.

A kommunista rezsim létrejöttével a környezeti problémákról szóló diskurzus lehetetlenné vált, a háború előtti nemzetközi szinten is haladó hagyományokat a rendszer eltüntette vagy szigorúan felügyelte. A sztálini rezsim alatt mindennemű kritika lehetetlenség volt, a környezeti problémák tárgyalása a kommunista ideológia és gazdaságpolitika kudarcának beismerése lett volna. Sztálin halála (1953) után némiképp enyhült a helyzet, teret kaptak az olyan politikailag ártalmatlan társadalmi mozgalmaknak, mint például a természetvédelem (Berg 1999). A mozgalmak az állam kontrollja alá kerültek, az állami kampányhoz bárki csatlakozhatott, de az egyéni kezdeményezések el voltak fojtva.

A rendszerváltozásig kialakult a természetvédelem intézményrendszere, megalakultak a nemzeti park igazgatóságok, a hatósági szervek, 1988-ban megalakult a Környezetvédelmi és Vízgazdálkodási Minisztérium (ennek irányítása alatt működött a természetvédelmi igazgatás is), a természetvédelem legfőbb irányítója az állam lett.

A rendszerváltás után az ország gazdasági átalakulásával az első kormány nehéz helyzetbe került a környezetvédelem és a gazdasági fejlődés összehangolásával. A privatizációt nyugat-európai mintára hihetetlen gyorsasággal lefolytatták, nem fektetve elég figyelmet a megfelelő környezetvédelmi intézményrendszer kiépítésére. Bízta abban, hogy ha az állam kezéből kivesszük az irányítást, és a piaci folyamatokra bizzuk a természeti erőforrások kezelését, a problémák megoldódnak (Bromley, 2000). Ennek az lett az eredménye, hogy a rendkívül rövid idő alatt és nem kellő odafigyeléssel létrehozott új, demokratikus intézmények magukon hordozták a szocializmus számos jellemvonását, az intézmények nem a „szocializmus romjain, hanem a szocializmus romjaival” épültek újjá (Stark, 1996).

Ma a természetvédelmi igazgatás feladatait regionális szinten az 1973 és 2002 között létrejött nemzeti park igazgatóságok látják el. Az igazgatóságok a miniszter irányítása alatt működnek, önálló jogi személyként, önálló gazdálkodással. A nemzeti park igazgatóságok működési területe a törzsterületeken kívül (amely a nemzeti parkot, mint védett terület kategóriát jelenti), a hozzájuk csatolt régiókban található tájvédelmi körzetekre, természetvédelmi területekre és egyes nem védett területekre terjed ki. Alapvető feladataik a körzetükben lévő országos jelentőségű védett

területek és értékek kezelése, illetve szabálysértési hatósági feladatok ellátása a működési területükön. A 2005-ben lezajlott hatósági átszervezés előtt a természetvédelemmel kapcsolatos elsőfokú hatósági feladatok ellátása is a nemzeti park igazgatóságok hatáskörébe tartozott, jelenleg ezeket a feladatokat az ún. „zöldhatóságok”, a környezetvédelmi, természetvédelmi és vízügyi felügyelőségek látják el. A hatósági és kezelési jogkör szétválasztásával ugyan a hatósági feladatok egy része elkerült a nemzeti park igazgatóságoktól, de ettől függetlenül a hatóságok terepi ismeretek és megfelelő információjának hiánya miatt a nemzeti park igazgatóságok sokszor részt vesznek véleményezőként a hatósági ügyekben. A hatósági határozatok végrehajtásának ellenőrzése is gyakran a nemzeti parkok igazgatóságokra, ezen belül is a Természetvédelmi Őrszolgálatra marad. Ez külön terhet ró a nemzeti park igazgatóságokra anélkül, hogy a finanszírozás kérdései tisztázva lennének (Jávor & Németh 2007). Országos szinten a természetvédelmi igazgatási feladatokért jelenleg a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium a felelős.

Az EU csatlakozással új szabályozások jelentek meg a természetvédelmi politikában. A Madárvédelmi (79/409/EGK) és Élőhelyvédelmi Irányelv (92/43/EGK) hazai érvényesítésére 2004-ben jelent meg a 275/2004. (X. 8.) Kormányrendelet, amely alapján a Natura 2000 hálózat területei, a különleges madárvédelmi, a különleges természetmegőrzési és a kiemelt jelentőségű természetmegőrzési területek kerültek kijelölésre. Hazánknak az Európai Unióhoz való csatlakozáskor kellett kijelölnie a területeket, amelyek az ország mintegy 21 %-át fedik le. A viszonylag magas területi arányt a Kárpát-medence biogeográfiai helyzete magyarázza, a pannon biogeográfiai régió ugyanis nagyrészt hazánk területén fekszik. A kijelölt területekről a helyrajzi számos lista a 45/2006.(XII. 8.) KvVM rendeletben jelent meg. Bár már 2007-től kerültek kiosztásra támogatások rét és legelő hasznosítású gyepterületekre, a program széleskörű végrehajtása még várat magára.

Kluvánková-Oravská (2010) szerint a program megfelelő végrehajtásához a kormányzati szervek és érintett csoportok szoros együttműködése mellett, megfelelő piaci ösztönzők kidolgozása és alkalmazása is szükséges. Hazánkban az utóbbi kidolgozása még folyamatban van. Szántó, erdő, halastó művelési ágú területekre, valamint egyéb természetvédelmi szempontból fontos élőhelyre (láprét, vizes élőhelyek) ugyanis nincs még érvényben kidolgozott előírás-csomag, és a kompenzációs kifizetésekre sincs még törvényi felhatalmazás. A Natura 2000 kompenzációs kifizetések kezelése a Földművelésügyi Minisztérium alá tartozó Mezőgazdasági- Vidékfejlesztési Hivatal hatáskörébe került, ami nehezíti és késlelteti a folyamatokat. A környezetvédelmi és földművelésügyi szervek viszonya ugyanis korántsem kiegyensúlyozott, amely tükrözi a környezetvédelem gyenge érdekérvényesítését a gazdasági lobbival szemben. A területek kijelölésekor is a legnagyobb problémát a más tárcákkal (hónvédelmi, közlekedési földművelési) való egyeztetések jelentették, jelentős késlekedést okozva.

Az, hogy az érintettekkel való együttműködés is fontos eleme a program sikerének, az Európai Unió döntéshozók számára is világossá vált, amikor találkoztak a régi tagállamokban a kijelölésekkel szembeni ellenállással az érintettek körében. Néhány országban (például Németország, Finnország) a lakosság, főként a földtulajdonosok erőteljes ellenállást tanúsítottak a Natura 2000 területek kijelölése ellen. Az ellenállás alapvető okai között az érintettek döntéshozatalba való bevonásának hiánya és a kompenzációs koncepciók kidolgozatlansága jelentette (Bagnoli et al. 2008). Ezért, bár a kijelölésnek alapvetően természettudományos alapon kell történnie, az EU legújabb ajánlásaiban az ökológiai kritériumok mellett gazdasági és társadalmi dimenziókat figyelembe vevő végrehajtásra és a társadalom bevonására ösztönöz (Habitat Direktíva 8. cikkely - „A Natura 2000 finanszírozása - Útmutató”).

A területek kijelölése Magyarország esetében is az érintettek bevonásának hiányában történt meg. A területek tulajdonosait még utólag sem értesítették a területek kijelöléséről. Tettek ugyan lépéseket a program kommunikálására (egy honlap létrehozásával: www.natura2000.hu, illetve voltak fórumok, és kiadványok is születtek) de a kommunikáció egyrészt kizárólag a természettudományos szempontokat hangsúlyozta a kijelölésben (nem tért ki a gazdasági-szociális szempontokra), másrészt nem is volt teljes körű, nem jutott el az érintettekhez. A természettudományos szempontok mellett már a kijelöléskor is megjelenhetett volna a kommunikációban, hogy a Natura 2000 akár lehetőséget is jelenthet a gazdálkodással foglalkozóknak, a kompenzációs kifizetések akár vidékfejlesztési forrásként is felfoghatóak. Azonban a gazdálkodók és az önkormányzatok nagy része a programot a magántulajdonhoz való joguk megsértéseként és a természeti erőforrásokhoz való hozzáférésükben való korlátozásként élték meg. A társadalmi egyeztetés elmaradásának több oka is volt, egyrészt a csatlakozásig eleve kevés idő állt rendelkezésre a kijelöléshez, amelyet a már említett nehézkes tárcaközi egyeztetések tovább hátráltattak, másrészt nem volt meg a kellő információ (helyrajzi számok) és emberi erőforrás az érintettek bevonásához. A vidékfejlesztési szempontok széleskörű kommunikálásának hiányában pedig a Natura 2000 kompenzációs kifizetések körüli bizonytalanságok játszhattak szerepet. További nehézség volt, hogy a két irányelv a társadalmi egyeztetés lefolytatásának módját az egyes tagállamokra bízta (Habitat Direktíva 6. cikkely), nem szolgált útmutatással, ami hazánkban a participatív (részvételi) folyamatok és a konstruktív konfliktuskezelés hagyományának hiánya miatt problematikus volt.

Közösségi természetvédelem vagy „Yellowstone- modell”?

Az elemzéshez irodalmi és a nemzeti parkokkal kapcsolatos nyilvános adatokon kívül, annak a 28 félig strukturált interjúnak az anyagát használtuk fel, amelyet nemzeti park igazgatósági dolgozókkal és gazdálkodókkal készítettünk 2009. október és 2010. február hó között. Ezen kívül elemeztük a Natura 2000 területek fenntartási terveinek társadalmi egyeztetési folyamatát, abból a szempontból, hogy mennyire jelentek meg benne a társadalmi részvétel elemei és mennyire teljesítette azokat a társadalmi célokat, amelyek a társadalmi részvétel alkalmazását indokolják.

A természetvédelmi szabályozásban találhatunk az érintettek bevonására, de inkább csak tájékoztatására vonatkozó néhány szabályt. A természetvédelmi törvény (1996. évi LIII. törvény) a nemzeti park igazgatóság részére a védetté nyilvánítás kapcsán az előkészítés során egyeztető megbeszélést ír elő az érintettekkel (beleértve azokat, akikre a védetté nyilvánításból jogok vagy kötelezettségek hárulnak), a természetvédelmi hatóság részére pedig előírja az ingatlan tulajdonosának, vagyonkezelőjének értesítését, a védett területről szóló határozat elküldését. A természetvédelmi kezelési tervek készítésére vonatkozó rendelet (3/2008. (II. 5.) KvM rendelet) pedig tartalmazza, hogy a kezelési terv tervezetét kötelesek a nemzeti park igazgatóságok többek között a tulajdonosokkal, a vagyonkezelőkkel vagy a gazdálkodási tevékenységet végzőkkel egyeztetni. A tervezeteket a települési önkormányzat vagy az igazgatóság 30 nappal köteles kifüggeszteni, az érintettek 45 napon belül tehetnek észrevételt a tervezettel kapcsolatban.

A társadalom egy szűk körének bevonására alkalmas a nemzeti park tanácsok intézménye. A nemzeti park tanácsok nemzeti parkonként a jelentős társadalmi érintettségű természetvédelmi ügyekben hivatottak hozzájárulni az igazgatóságok munkájához. Az 5/2005. (K.V. Ért. 5.) KvM

utasítás értelmében a tanácsok tagjai a tudomány, a szakmai szervezetek és az oktatás képviselői lehetnek.

A stratégia tervek közül a Nemzeti Természetvédelmi Aapterv kiemeli a Natura 2000 területek kapcsán a helyi lakossággal, gazdálkodókkal és érdekképviselői szervekkel való folyamatos kapcsolattartás fontosságát, a helyi tudás felhasználása és a kijelölések kapcsán támadt konfliktusok rendezése céljából. Megemlíti még az országos jelentőségű védett területeken a gazdálkodókkal való együttműködés fontosságát, a gazdálkodók segítségét a pályázati források megszerzésében, a termékek helyi piacon való értékesítésében, illetve helyben történő felhasználásában. A természetvédelem ökoturisztikai koncepciója hasonlóképpen tartalmaz a helyi lakosság bevonására és a helyi gazdaság, társadalom fejlesztésére irányuló szempontokat is: „Az ökoturizmust fogadó térségekben a helyi lakosságot be kell vonni a tervezésbe, a tervek megvalósításába, a turisztikai tevékenységek ellenőrzésébe és biztosítani kell, hogy a turizmus bevételeiből megfelelő arányban részesedjen”. Az anyag kifejti, hogy az ökoturizmusnak jelentős szerephez kell jutnia a vidéki gazdaság fellendülésében és munkahelyteremtésben, a koncepció prioritásként azonban a nemzeti park igazgatóságok bevétel-növelését és a természetvédelem társadalmi támogatottságának növelését nevezi meg.

A természetvédelem történeti áttekintésében már kitértünk arra, hogy politikai okokból a természetvédelem volt a környezetvédelem „húzóágazata” a rendszerváltozásig. Ez ugyanis semleges témának számított a rendszer legitimitását megkérdőjelező környezetvédelemmel szemben. A szocializmus alatt a mezőgazdaság iparosítása, a „téészesítés” és a hozamok erőltetett növelésének következményként jelentős ökológiai és kulturális értékek veszttek el. A természeti értékek mellett az évszázados paraszti kultúrák is rendkívüli károkat szenvedtek, sok helyen megsemmisültek (Ohnsorge et al. 2005). A védett területek ebben a közegben a természeti értékek kiszigeteiként lehettek jelen. A védett területekkel kapcsolatos döntések centralizáltan történtek, a területek kijelölésével sem lehetett probléma, lévén minden terület állami tulajdonban volt. Ezért lehetett hatékony a természetvédelem ebben az időszakban (Bela et al. 2008), legalábbis a „védelem központú” paradigma felfogásában. A rendszerváltozáskor az ország területének 8 %-a volt védett terület, ebből 70 % állami, 30 % szövetkezeti tulajdonban volt. A védett területek nagy részére kárpótlásba kerülés tilalma volt érvényben. (A szövetkezeti tulajdonú védett területekre viszont ez nem volt érvényes, így ezek egy része, az összes terület mintegy 10 %-a magántulajdonosokhoz került. 1996 elején a Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium biztost jelölt ki arra, hogy a még ki nem osztott és a magánkézben lévő védett területeket visszavásárolja) (Csanádi & Pácsi 1998).

A fenntartható használat, társadalmi részvétel és a tulajdoni struktúrák

A védett területek tulajdoni struktúrája a biodiverzitás politika egyik legfontosabb kérdése. Elméletileg az állami tulajdon lehetővé teszi az erőforrások szabályozott felhasználását, ám ez nem jelenti azt, hogy ez egyúttal fenntartható is. Egyrészt az állami tulajdonú erőforrások kezelését befolyásolja az államot irányító politikai rezsím ideológiája, amely akár természeti erőforrások kizsákmá-

nyolásához is vezethet, másrészt az állam erőforrás-kezelő infrastruktúrájának elégtelensége miatt nem minden esetben képes megvalósítani a fenntartható használatot, amely az erőforrások de facto szabad felhasználását eredményezheti.

A biodiverzitás politika jelenlegi felfogása szerint, amelyet a Nemzeti Környezetvédelmi Program és a Nemzeti Természetvédelmi Alapterv is tartalmaz, az állami tulajdon és a nemzeti park igazgatóság általi vagyonkezelés a természeti értékek megóvásának legeredményesebb módja. A biodiverzitás politika a védett területek fenntartható használatát a vagyonkezelésbe vétel növelésével szeretné serkenteni. Ez jelenik meg a magántulajdonba került védett természeti területek védettségi szintjének helyreállításáról szóló 1995. évi XCIII. törvényben is, amely előírja a nemzeti park igazgatóságok számára az egykori termelőszövetkezetek védett és védelemre tervezett földjeinek vagyonkezelésbe vételét, vásárlás vagy kisajátítás útján. A természetvédelmi törvény (1996. évi LIII. törvény) értelmében pedig a nemzeti park igazgatóságokat a védett területek tulajdonjogának változásakor elővásárlási jog illeti meg.

Hazánkban jelenleg kevéssel több mint 846 ezer hektár, az ország területének körülbelül 11 %-a tartozik az országos jelentőségű védett területek közé. Ennek egy része állami tulajdonban és a nemzeti park igazgatóságok saját vagyonkezelésében van, ez a terület majdnem 280 ezer hektárra tehető. A többi védett terület egy része állami tulajdonban és más, például vízügyi vagy állami erdészeti szerv vagyonkezelésében; másik része önkormányzati, gazdasági társaságok tulajdonában; illetve magántulajdonban van.

2007-ben 1,9 millió hektár erdő volt állami tulajdonban (Balázs & Kohlheb 2010). A részvénytársasági formában működő állami erdőgazdálkodási szervek esetében a közfeladatok ellátása és a profitérdekeltség között konfliktus feszül. Az erdők fenntartható használata (természetközeli erdőgazdálkodás) képes feloldani az erdők hasznosításával kapcsolatos konfliktusokat, ám sajnos a koncepció a piaci verseny követelte erdőgazdálkodási szempontokkal

szemben nem tud érvényesülni. Az állami erdőgazdaságok vagyonkezelésében lévő védett területeken, a nemzeti park igazgatóságok a kezelés meghatározásában csupán véleményezőként vehetnek részt. Az állami tulajdonban lévő erdők túlnyomó részén (kétharmadán) gazdasági hasznosítás jellemző. A maradék egyharmad részét fordítják csak védelmi célokra. A vízügyi szervek kezelésében lévő állami tulajdonú területek esetében is hasonló a helyzet, mint az erdőgazdaságok esetében. Csupán a védett területeken lehet a természetvédelmi szempontokat a vízgazdálkodási szempontokkal szemben valamelyest érvényre juttatni. Ám önmagában a védettség sem mindig jelenti a terület fenntartható kezelését. Ennek az az oka, hogy a jogszabályok nem teszik egyértelműen lehetővé, hogy a vízgazdálkodási intézkedések ökológiai szempontokat is figyelembe vegyenek. Bár az EU Víz Keretirányelve ökológia szempontokat is tartalmaz, és a vízjogi szabályozásba is kerültek be ökológiai követelmények, ezekkel együtt hatályban maradtak azonban olyan vízgazdálkodási szempontokat előtérbe helyező előírások, amelyek az ökológiai szempontokkal ellentétesek. Ebből adódóan ütközés figyelhető meg a hatályos magyar jogszabályi előírások, valamint a közösségi jogi rendelkezések között. A jogszabályi előírások ütközésének feloldását a jogalkotó a jogalkalmazókra bízta (Bányai & Tóth 2009). Így leginkább a hatósági döntések játszanak szerepet abban, hogy mennyire érvényesülnek a természetvédelmi szempontok ezeken a területeken. Ez pedig nem jelent igazi biztosítékot a fenntartható használatra. Az erdők és a vízügyi szervek vagyonkezelésében lévő területek esete jól mutatja, hogy amikor a kormányzat számára a gazdaságosság fontosabb szempont a fenntarthatóságnál, akkor a fenntartható használat az állami tulajdonú védett területeken sem garantált.

hasznat hosszabb távon hozó őshonos fafajokat. A magántulajdonban lévő védett területek esetében a nemzeti park igazgatóságok hatósági eszközökkel és kisebb mértékben gazdasági ösztönzőkkel tudnak fellépni a biodiverzitás védelméért. A hatósági eszközök nem igazán alkalmasak a fenntartható használat biztosítására, a szabályok kikényszerítésére, a természetvédelmi intézkedések okozta egyenlőtlen költségviselés problémájának kezelésére. A gazdasági ösztönzők már sokkal alkalmasabbak erre, azonban még nem igazán elterjedtek a természetvédelemben. További probléma, hogy a kapacitáshiány miatt a nemzeti park igazgatósági vagyonkezelésben lévő (állami és magántulajdonban lévő) védett területeken a nemzeti park igazgatóság cselekvési lehetőségei korlátozottak.

A magántulajdon elviekben az erőforrások hosszútávú kiaknázhatóságának fenntartására ösztönöz, ám a legtöbb esetben a rövidtávú gazdasági racionalitás az, ami végül meghatározó. Az erdők esetében például a tulajdonosnak jobban megéri gyorsan növvő fafajokat ültetni, mint ökológiai

Vannak olyan nézetek, amelyek szerint (Feeny et al. 1990) a közös tulajdonú erőforrások (vadvilág, a felszíni és felszín alatti vizek, a legelők és az erdők) használatát a közösségi tulajdon is biztosítani tudná, az állami és magántulajdoni struktúrák mellett. A fenntartható használatot valószínűleg leginkább a kevert tulajdoni struktúra biztosítaná (állami, magán és közösségi tulajdon). A közösségi tulajdon visszaállítása napjainkban már nem reális, mivel gyakorlatilag nem létezik olyan közösség, amely a globális gazdasági folyamatok hatásaitól mentes lenne. Mivel a közösségi tulajdon változatlan formában való visszaállítása nem elképzelhető, az államnak is szerepet kell vállalni az erőforrások kezelésében.

A megoldást a fenntartható használat biztosítására és az egyenlőtlenség problémáinak kezelésére, a partnerség különböző formáinak és az érintettek döntéshozatalban való részvételének természetvédelmi politikába való bevezetése jelenti. (Feeny et al. 1990; Bagnoli).

Létezik-e társadalmi részvétel a hazai természetvédelemben?

Az állami tulajdonra alapozó természetvédelmi politika következtében a nemzeti park igazgatóságok kapcsolata a védett területek érintett lakosságával, gazdálkodókkal a területek tulajdonviszonyainak függvényében változó képet mutat. Rendszeres kommunikáció ugyanis csak a haszonbérbe adott területek bérlőivel van. A bérlőkkel leginkább a természetvédelmi őrkök vannak kapcsolatban. A kommunikáció formája változatos, történhet levélben vagy telefonon (pl.: amikor a gazdálkodó bejelenti a kaszálás időpontját vagy engedélyt kér), és személyesen (a kaszálás ellenőrzésekor) is. Az interjúalanyok elmondása szerint a bérlők nagy részével régi és jó a kapcsolat (gyakoriak a 10 éves bérletek), nagyon ritka a bérletek visszaadása. Mindannyiuk egybehangzóan azt állította, hogy a viszony együttműködő, ha a gazdáknak vannak meglátásaik, igényeik, azokat a nemzeti park igazgatóság többnyire figyelembe veszi.

A haszonbérlet azonban nem nevezhető valódi társadalmi részvételi folyamatnak, nem jelenik meg benne az összes elem, amely a társadalmi részvétel, a közösségi kezelés alapjait jelenti. Alapvetően ebben a kapcsolatban, mivel a tulajdoni viszonyok nem teszik lehetővé (az egyik fél tulajdonosi pozícióból határozza meg a feltételek nagy részét) a felek nem egyenrangúak, a gazdálkodók nem vesznek részt a kezeléssel kapcsolatos döntéshozatalban, ezért **nem tekinthető partnerségnek**. Ugyan jelezhetik igényeiket és meglátásaikat, amiket többnyire figyelembe vesz a nemzeti park igazgatóság, ám nincsenek erre intézményesített formák, leginkább a szubjektív döntések azok, amelyek befolyásolnak. A közösségi kezelés kereteiben létrejött partnerség ugyanis az, amiben két vagy több érintett fél között kötött megállapodás garantálja a management funkciók, hasznok és felelősség eloszlását a természeti erőforrások tekintetében (Borrini-Feyerabend et al. 2007). A haszonbérlet azért sem tekinthető a társadalmi részvétel egy formájának, mert tudatosan nincs szándék

és sokszor lehetőség arra, hogy a természetvédelmi politika egyenlőtlenségeit csökkentse azzal, hogy a helyi közösségeknek előnyöket biztosítson, a hozzáférési és használati jogok biztosításával. Az együttműködés hátterében természettudományos racionalitás áll, a területen szükséges emberi jelenlét és kezelés biztosítása a cél. A helyi, hagyományos gazdálkodással foglalkozók előnyben részesítése is racionális természetvédelmi szempontból történik, hiszen a helyi viszonyokat, területeket jobban ismerő gazdálkodók a terület védett értékeinek fenntartását is szolgálják. Bár a 9/2006. (K. V. Ért. 4.) KvVM utasítás, amely a természetvédelmi vagyonkezelés alapelveit fekteti le, a védett terület használatba adásakor a helyi, hagyományos gazdálkodással foglalkozókat részesíti előnyben, a nemzeti park igazgatóságoknak nem mindig van lehetőségük ennek teljesítésére. A földtörvény (1994. évi LV. törvény) szerint, ugyanis ennek részben ellentmondva (egy másik pontban a helyben lakók elsőbbsége is megjelenik) az előhaszonbérleti jog a volt haszonbérletet illeti meg. Vannak tehát olyan esetek, amikor a nemzeti park igazgatóság kénytelen a külföldön vagy távolabbi városokban élőket előnyben részesíteni a helyi közösség tagjaival szemben.

A többi terület érintettjeivel, beleértve a Natura 2000 területeket is, eseti jellegű a kommunikáció. Ez az állami tulajdonon alapuló politikán kívül leginkább a kapacitáshiánynak köszönhető, illetve annak, hogy nincs meg ez a fajta képesség a nemzeti park igazgatóságokban. Nincs az érintettekkel való kommunikációval megbízott munkatárs, pedig az interjúalanyok majdnem valamennyien kiemelték, hogy szükség lenne arra, hogy a természetvédelem céljait kommunikálják a közvélemény felé. Így a kommunikáció sikere nagyban függ a természetvédelmi őr személyétől. Vannak jól működő kapcsolatok, de arra nincs kapacitás, hogy a nemzeti park igazgatóság

kezdeményezzen kommunikációt. Az érintettekkel a természetvédelmi őr a terepbejárások során találkozhat, de az érintetteknek is lehetősége van a nemzeti park igazgatóság szakembereit felkeresni kérdésekkel. Jó példaként megemlíthető a Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatóság gyakorlata, ahol az igazgatóság munkatársai a kezelési tervek készítésének esetében, ha az 30-50 embernél nem érint többet, kiértékelik az érintetteket, noha ezt a kezelési tervek készítéséről szóló rendelet nem is írja elő a számukra. Más változásról is szoktak értesítést küldeni, vagy fórumot szervezni az érintetteknek.

A természetvédelmi politika egyenlőtlen költségei, a természeti erőforrások elosztása, a védett területeken a természeti erőforrásokhoz való hozzáférés korlátozása mindig konfliktusokkal terhelt kérdés volt. A konfliktusok feloldása és megelőzése a tulajdonviszonyok mellett a fenntartható használat biztosításának, a természeti értékek fennmaradásának előfeltétele. A konfliktusok legnagyobb része a gazdálkodással kapcsolatos (gyepfeltérés; a kaszálás és a legeltetés időpontjának meghatározása; és a legeltetési állatlétszám korlátozása). A nemzeti park igazgatóságok a természetvédelmi politika költségeinek egyenlőtlenségéből adódó konfliktusok esetében csak szélsőséges esetekben alkalmaznak hatósági eszközöket, ritkán kerül sor szabálysértési bírság kiszabására vagy szabálysértési eljárás indítására. A hatósági eszközök e konfliktusok megoldásában nem a leghatékonyabb eszközök, ugyanis kontraproduktívak. Ezt a nemzeti park igazgatóság munkatársai úgy fogalmazták meg, hogy a gazdálkodásra vonatkozó túl merev, sokszor betarthatatlan szabályozás számonkérése a természetvédelmi kezelés rovására mehet. A legtöbben úgy gondolják, hogy a kis- és közepes méretű gazdaságok természetvédelmi szempontból alapvetően jól végzik a dolgukat, a probléma pedig inkább az, hogy egyre kevesebben gazdálkodnak közülük, a nemzeti park igazgatóságoknak pedig nem áll érdekében „elvenni a gazdálkodók kedvét” a gazdálkodástól. A szabályozások hálójában vergődő gazdálkodókra ugyanis már így is nagy terhek nehezednek. Gyakoriak az olyan gazdálkodási konfliktusok, amelyek a

természetvédelmi és agrárszabályozások ütközése miatt alakulnak ki. A Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal, amely a mezőgazdasági támogatások szétosztásáért és ellenőrzéséért felelős, gyakran kerül konfliktusba a nemzeti park igazgatóságokkal, közvetve a gazdákon keresztül. Sokszor a szabályozások egymásnak mondanak ellent. Amit az agrártámogatások megkövetelnek, azt a természetvédelmi szabályok megtiltanak és büntetést vonnak maguk után. Volt olyan gazdálkodó, aki azért vágott ki fát, hogy ne kelljen támogatást visszafizetnie (mert területalapon történik a kifizetés), viszont ezzel a természetvédelmi előírások ellen vétett és megbüntették. Ilyen esetekben a hatósági eszközök nyilvánvalóan nem érik el végső céljukat.

A nemzeti park igazgatóságok fent említett okokon kívül azért sem használják a hatósági eszközöket a konfliktusok rendezésére, mert sem a személyi, sem a pénzügyi háttér, sem a valós eszközök (a hatósági jogkör elkerült a nemzeti park igazgatóságoktól a szabálysértési eljárásokat kivéve) nincsenek meg a használatához. A hatósági eszközök amellest, hogy drágák (a folyamatos ellenőrzés személyi erőforrásigénye és pénzügyi vonzata igen magas) és kontraproduktívak, egyéb okból sem hatékony eszközei az egyenlőtleneségből és más természeti erőforrás használatból származó konfliktusok (turizmus és a szociális problémákkal összefüggő) megoldásának. Azokban az esetekben ugyanis, amikor az állam az egyik konfliktusban részt vevő fél, a hatósági eszközök használata megkérdőjelezhető. Ilyenkor ugyanis a felek nem fogadják el legitim döntőbíróként az államot (Buckles 1999). A társadalmi részvétel intézményének alkalmazása bár egyelőre nem elterjedt eszköz a konfliktusok kezelésére, akadt olyan eset, amikor ennek használatához folyamodott a természetvédelem. A Dél-Balaton Berkek Natura 2000 terület (Brettyó) esetében például, ahol egy régóta tartó elmérgesedett konfliktust próbáltak rendezni a területtulajdonosokkal, lakossági fórum rendezésére került sor.

Van példa jól működő együttműködésekre, főleg pályázatok kapcsán, legtöbb esetben civil szervezetekkel, de volt példa, hogy magánszemélyekkel, gazdasági szervezetekkel sikerült gyümölcsöző kapcsolatot kialakítani. Volt olyan eset is, hogy gazdálkodó kereste meg a nemzeti park igazgatóságot egy élőhely rekonstrukció kapcsán, vagy az is jellemző, hogy a gazdálkodók természeti érték felfedezése vagy természetkárosítás bejelentése miatt keresik meg az igazgatóságot.

Bár akadnak pozitív példák az érintettekkel való kommunikációra, a konfliktuskezelésre, az együttműködésre és döntéshozatali folyamatokba való bevonásra, azonban nincsenek meg az intézményesített keretek, azok az esetek, amelyek léteznek, mind ad-hoc jellegűek.

Felmértük a nemzeti park igazgatóság dolgozóinak véleményét arról, hogy a társadalmi részvétel intézményének a kezelési tervek készítésekor való alkalmazásával kapcsolatban milyen előnyöket tudnak felsorolni. Legtöbbször előnyként a kezelés végrehajtásának könnyebbségét hozták fel („jobban be fogják tartania a szabályokat, ha megértik, miről van szó”) és a konfliktusok gyakoriságának csökkentését. Olyan vélemény is volt, amely a kezelési tervek helyett a gazdálkodókkal kötött szerződésekben, kompenzáció biztosításával oldaná meg a védett területek kezelését. A kompenzáció fontosságát a védett területen gazdálkodók esetében többen kiemelték. Többen hozták fel még a helyi tudás fontosságát, amelyek a tervekbe beépíthetőek. Voltak olyan vélemények is, amelyek inkább abban látják az előnyét, hogy megvalósíthatóbb kezelési tervek születhetnek így, amelyek a helyi viszonyokat is figyelembe veszik. A természetvédelemben dolgozók számára tehát a természetvédelmi hatékonyság, a kezelés minőségének javítása a legjelentősebb szempont.

Megvalósult társadalmi részvételi folyamat?

Natura 2000 fenntartási tervek nyílt egyeztetési folyamata

2009 folyamán a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium megbízásából 20 Natura 2000 területre fenntartási terveket készített egy konzorcium, amiben tudományos intézményeken kívül, egy területfejlesztési szervezet és egy civil szervezet vett részt. A tervek szerint a folyamat mintaként fog szolgálni a többi terület tervezésénél.

A tervek tartalmazzák a területek zoológiai és botanikai értékeit, illetve azt a gazdasági gyakorlatot („előírást”), amely ezen értékek fenntartásához, javításához és az élőhely rekonstrukciójához szükséges.

A konzorcium kommunikációs feladataival ellátott csoportja kísérletet tett rá, hogy a tervezési folyamat az érintettek széles körének bevonásával valósuljon meg. A nyílt és részvételi tervezési folyamat célja volt, hogy az érintetteknek lehetősége legyen megjeleníteni a véleményüket a tervezési folyamatban, hogy a terv végleges tartalma megfeleljen a helyi igényeknek, sajátosságoknak. További cél volt, hogy a tervezési folyamat során partnerségi kapcsolat alakuljon ki a szakértő tervezők és a helyi érintettek között. A partnerségi kapcsolat meglétének feltétele az volt, hogy mindkét fél egyenrangú félként vegyen részt a folyamatban, mindkettőjük érdekei, tudása megjelenjen a konszenzus folyamán létrejött végső tervben. Cél volt továbbá, hogy a nyílt részvételi tervezés elérje az érdemi részvétel stádiumát. A folyamat megkísérelte bevonni az érintettek lehető legszélesebb körét, önkormányzatokat, hatóságokat, hivatalokat, nagy tájhasználókat (erdészetek, gazdaságok), illetve a helyi tájhasználók közül a legfontosabbakat.

Az érintettek minél szélesebb körű bevonására a nyílt részvételi folyamat információgyűjtéssel, személyes interjúk készítésével kezdődött. Az információgyűjtés célja egy érin-

tett elemzés készítése volt minden területre, amely tartalmazta a terület legfontosabb jellemzőit, a kijelölésben érintett társadalmi csoportokat, az érintettségüket és a köztük lévő kapcsolatot. A rendelkezésre álló idő (alig több mint egy év) és információ (nem állt rendelkezésre a területek tulajdoni lapjának másolata) nem tette lehetővé, hogy az érintettek bevonása a legszélesebb körű legyen. A kapott információk, feltárt helyi jellegzetességek egyrészt az egyes területek kommunikációs stratégiájának alapjául szolgáltak, másrészt azt a célt szolgálták, hogy gazdagítsák a tervezési anyagokat.

Az érintettek az egyeztetési anyagokat előzetesen megkapták. Az egyeztető fórumok változó aktivitás és részvétel mellett zajlottak, egyrészt eléggé eltérő volt az érintettek hozzáállása a területeken, másrészt az egyes területek felderítettsége is egyenetlen volt.

Több fórumon is megfigyelhető volt, hogy a fenntartási tervek egyeztetése helyett az érintettek a Natura 2000 alapelveinek megvitatását és a kijelölés okozta konfliktusokat hozták fel témaként. Ezekon a fórumokon a tervek egyeztetése helyett a kijelölés jogosságát megkérdőjelező elvi viták zajlottak. A Dél-Baltoni Berkek terület esetében, amely az egyik legkonfliktusosabb helyszínnek bizonyult, például parázs vita folyt a Brettyó elnevezésű területrész természetvédelmi fontosságáról. A területen a tulajdonosoknak fejlesztési terveik vannak, és el akarják érni, hogy a terület kikerüljön a Natura 2000 hálózatból. A tiltakozók jogorvoslattal fordultak a zöldhatósághoz, de tiltakozásukat a környezetvédelmi hatóság első-, majd másodfokon is elutasította, és ugyanígy jártak fellebbezésükkel a Pécsi Ítéletáblánál is. A konfliktus megoldására mind a Balaton-Felvidéki Nemzeti Park Igazgatóság, mind pedig a Minisztérium tett már kísérletet, mind ez ideig eredménytelenül. A példa is mutatja, hogy amíg a kijelölés kapcsán keletkezett konfliktusokat nem rendezik, addig nem lehet érdemi egyeztetést folytatni az érintettekkel.

A másik kérdés, amely legtöbb esetben foglalkoztatta az érintetteket, hogy a fenntartási terv rendelkezései mikortól lépnek hatályba, és mikortól igényelhető utánuk kompenzációs kifizetés. Erre felhatalmazás és információ nélkül a konzorcium nem tudott válaszolni. Ez is mutatja az érintettek igényét az átlátható tervezési folyamatra, ami nélkül a tervezési folyamat legitimitása kerül veszélybe.

Azokat a fórumokat, ahol a hivatalos természetvédelem (KvVM, illetékes Nemzeti Park Igazgatóság) képviseltette magát, az érintettek lényegesen nagyobb mértékben élték meg valós véleménynyilvánítási lehetőségként, sokkal hitelesebbnek tartották a tervezési folyamatot, a konzorcium munkáját. Jó példa erre a Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatóság illetékességi területébe tartozó Dél-Órjeg Natura 2000 terület, ahol a nemzeti park igazgatóság munkatársainak a folyamatban tanúsított aktív részvétele miatt, az érintettek is fokozottabb aktivitást mutattak a fórumokon, hozzászólásaik konstruktívak voltak.

A fórumjegyzőkönyvek és a folyamatról készült kiadvány később kipostázásra kerültek az érintetteknek, a végső tervváltozatok pedig elérhetőek az önkormányzatoknál, falugazdászoknál és a projekt honlapján. A projekt honlapján folyamatosan frissítésre kerültek az események.

Azt, hogy mennyiben tekinthető a folyamat megvalósult társadalmi részvételnek a következők szerint vizsgáltuk. Thomas C. Beierle (1999) és Tuler & Weber (1999) által kidolgozott értékelési módszerek alapján három kritérium megvalósulását vizsgáltuk a folyamatban: 1) az érintettek a folyamathoz, információhoz való hozzáférése; 2) társadalmi értékek, érdekek, meglátások a döntéshozatalban való megjelenítése; 3) a döntések minőségének javítása.

Az érintettek folyamathoz való hozzáférését a rendelkezésre álló idő és információk némiképp korlátozták, a tervezők számára a körülmények nem tették lehetővé, hogy az érintettek legszélesebb köre kerüljön bevonásra. Az érintettek információhoz való hozzáférését pedig az korlátozta, hogy egyrészt a fenntartási terv készítésének folyamata nem volt teljesen átlátható (a rendelkezések hatályba lépése és a kompenzáció várható időpontja nem volt világos), másrészt az információhoz való hozzáférést több érintett számára nehezítette a terv hosszúsága és szakmai nyelvezte, illetve a térképek átláthatatlansága.

A nyílt tervezési folyamat azokon a területeken volt képes a döntéshozatalban megjeleníteni a társadalmi értékeket, érdekeket, meglátásokat, illetve növelni a döntések minőségét és növelni az intézmények iránti bizalmat, ahol egyrészt nem állt fenn előzetesen a kijelöléssel kapcsolatos konfliktus, másrészt ahol a fórumokon képviseltette magát a hivatalos természetvédelem. Az egyes területeken fennálló konfliktusok lehetetlenné tették, hogy a tervbe bármilyen információ is beépüljön, mert gyakorlatilag nem volt lehetőség a terv egyeztetésére. Azokon a területeken pedig, ahol nem képviseltették magukat a természetvédelmi szervek, nehéz vagy lehetetlen volt az érintettek bizalmának elnyerése, a tervezési folyamat hitelességének bizonyítása, ennek következményeként a tervbe az érintettek véleményének beépítése. A nyílt tervezési folyamat összességében a természetvédelemben szokásos egyeztetéseknél **mélyebb és szélesebb körű egyeztetésre adott lehetőséget.**

KONKLÚZIÓ

Magyarországon a II. világháborúig a „Yellowstone-modell” európai típusú (több kisebb védett terület) „változata” volt a követendő minta, amely az emberi hatások kizárásán alapult. A kommunista rezsim fennállása alatt a természetvédelmi mozgalom kizárólagos irányítása az állam kezében volt, a természetvédelmi politika az állami tulajdonon alapult. A rendszerváltozás után a sietősen létrehozott intézmények magukon hordozták a szocialista szervezetrendszer számos jellemvonását, az intézmények nem a „szocializmus romjain, hanem a szocializmus romjaival” épültek újjá (Stark, 1996), így a társadalom szélesebb rétege továbbra sem vehetett részt a természetvédelmi döntéshozatalban. Többek között ez volt az oka a Natura 2000 területek kijelölésekor az elmaradt társadalmi részvételi folyamatoknak is.

A természetvédelmi politika egyenlőtlen költségviselésének kapcsán kialakult és a környezeti igazságosság mozgalomból eredeztethető felismerése, a társadalmi részvétel intézményének alkalmazása volt a természetvédelmi politikában.

Hazánkban a társadalmi részvétel intézménye sem a természetvédelmi szabályozásban, sem a gyakorlatban nem jelenik meg markánsan. A hazai természetvédelmi igazgatás tulajdoni struktúrájára jellemző, hogy **leginkább** az állami tulajdonban lévő és a nemzeti park vagyongazdálkodásában lévő területeken biztosított a fenntartható használat, a természetvédelmi kezelés, ami a védett területek töredékét teszi ki. A természetvédelem egyértelműen ezeken a területeken, és további védett vagy védettségre jelölt területek vagyongazdálkodásával képzeletben el a természeti értékek védelmét. Az állami tulajdonra alapozó és a helyi erőforráshasználókat kizáró természetvédelmi politika a „rezervátum szemléletre” jellemző.

A társadalmi részvételnek, az érintettek bevonásának, a velük való kommunikációnak, a konfliktuskezelésnek nincsenek meg az intézményesített keretei. Rendszeres kommunikáció csak a haszonbérbe adott területek kezelőivel van, az nem felel meg azonban a társadalmi részvétel, a partnerség feltételeinek. A többi védett terület kezelőivel rendszertelen a kapcsolat, leginkább a természetvédelmi őr személyétől függ a kapcsolat minősége. A nemzeti park igazgatóság munkatársainak a társadalmi részvétel intézményével kapcsolatos véleménye, amely szerint a bevonás a természetvédelmi hatékonyságot, a kezelés minőségét javítaná, azt mutatja, hogy bár csak természettudományos szempontokat figyelembe véve, de felismerik az intézmény jelentőségét. A nemzeti park igazgatóság munkatársai a kommunikáció, a természetvédelem társadalmi elfogadottságának fontosságát is kiemelték. A természetvédelmi politika egyenlőtlen teherviseléséből fakadó konfliktusok kezelésére a nemzeti park igazgatóságok ritkán használnak hatósági eszközöket, mivel ezek az eszközök ebben az esetben kontra-reaktívak. A társadalmi részvétel hiánya még a „Yellowstone-modell”-t idézi (természetesen csak a szociális dimenzióit tekintve, hiszen a hazai természetvédelem az ökológia paradigmaváltását nyomon követte). Az alapján azonban, hogy a nemzeti park igazgatóságok a konfliktusok kezelésére elsősorban nem hatósági eszközöket használnak, illetve figyelembe véve az igazgatóság munkatársainak társadalmi részvételről és kommunikációról alkotott véleményét, a természetvédelmi politika kis mértékben elrugaszkodik ettől a megközelítéstől. A „rezervátum szemlélet”-től való koncepcionális eltávolodás kapcsán az előbbieken felvázoltakon túl, még meg kell említenünk hazánkban a vidékfejlesztés és természetvédelem összehangolására tett kísérleteket, amelyek két Európai Uniósi program, a Nemzeti Agrár- Környezetgazdálkodási Program és a Natura 2000 (Rév 2006) révén jelenhettek meg a természetvédelemben (bár az utóbbiban még inkább csak elméletben jelenik meg a vidékfejlesztési dimenzió).

A fentiek azt mutatják, hogy a természetvédelemben dolgozók igényét érzik a hatósági eszközökön kívül más módszerek használatának is, de a jelenlegi struktúra és pénzügyi háttér nem ad erre lehetőséget.

Az intézményrendszert ugyanis alapvetően a hierarchikus felépítés és a top-down működési mechanizmus jellemzi. A kormányzás (governance) jellegű működés, amelyben a horizontális szinten a különböző más területeken mozgó szereplők és vertikálisan a nem- állami szereplők is részt vesznek a kormányzásban, még nem tudott igazán teret nyerni.

A jelenlegi helyzet hátterében a hazai természetvédelem filozófiai háttere és a nemzeti park igazgatóságok finansziális és emberi erőforrás hiánya áll. A természetvédelemben dolgozó szakemberek természettudományos háttere és a hazai természetvédelem ilyen irányú hagyományai miatt a gyakorlat mögötti eszmerendszer a „természetmegőrzési” etika megközelítéshez áll a legközelebb, amely az érintetlen, vad természet szeretetét hirdeti, és amely elsősorban az állami tulajdonban lévő védett területeken képzeletben a természeti értékek fenntartását. További ok a természetvédelem regionális szervei, a nemzeti park igazgatóságok működésének a regionális igazgatási feladatokban való nagyfokú autonómiája. Ehhez ugyanis részleges finansziális autonómia is társul, amely miatt a feladataik megfelelően elvégzéséhez gyakran nem áll rendelkezésre elég pénzügyi és humán erőforrás.

A hazai természetvédelmi mozgalomnak nem volt lehetősége végigjárni azt az utat, ami a környezeti igazságosság és a természetvédelem legprogresszívabb irányzatának a közösségi természetvédelemnek a kialakulásához vezetett, mivel a kommunizmussal megszakadtak az addig progresszív hagyományok. A természetvédelem is ugyanazokat a betegségeket hordozza magán, mint a többi intézményrendszer Magyarországon. Talán idővel megjelenhetnek azonban az új intézmények, amelyeknek a „csíráit” már most is felfedezhetjük, és talán a Natura 2000 területek lehetnek azok (a kijelölések kapcsán generálódott konfliktusokat megoldandó), amelyek esetében bevezetésre kerül a gyakorlatban a társadalmi részvétel intézménye.

IRODALOMJEGYZÉK

Abbot J.I.O., Thomas D.H.L., Gardner A.A., Neba S.E. & Khen M.W. (2001) Understanding the links between conservation and development in the Bamenda highlands, Cameroon. *World Development* 29: 1115-1136 (idézi: Borgerhoff Mulder & Coppolillo 2005)

Balázs, B. Kohlheb, N. (2010) The human-nature interplay in forest governance: Institutional mapping of Hungarian forestry. In: Kluvánková-Oravská, T. (Ed.) (2010) *From Government to Governance? New Governance for Water and Biodiversity in an Enlarged Europe*. Alfa Nakladatelství, Praha

Bagnoli, P., Goeschl T. & Kovács E. (2008): *People and Biodiversity Policies, Impacts, Issues and Strategies for Policy Action*, OECD, Paris

Bányai, O. & Tóth, K. (2009) A társadalmi részvétel lehetőségei a patakrehabilitációkban. Kézirat

Berg, M.M. (1999) Environmental Protection and the Hungarian Transition. *The Social Science Journal*, Vol.36, No.2, pp. 227-250

Beierle, T.C. (1999) Using Social Goals to Evaluate Public Participation in Environmental Decisions. *Policy Studies Review*, 16:75-103

Bela, Gy., Boda, Zs. & Pató, Zs. (2008) Magyarország a nemzetközi környezetpolitikában: Az éghajlat és a sokféleség védelme. L'Harmattan, Budapest

Berkes, F. (2004) Rethinking community-based conservation. *Conservation Biology* 18:621-630.

Boda, Zs. (2004) *Globális Ökopolitika*. Helikon Kiadó, Budapest

Bodorkós, B., Kelemen, E., Megyesi, B., Pataki, Gy. (2009) Kommunikációs jelentés: II. negyedéves jelentés a 2006/18/176.02.01 számú Átmeneti Támogatás projekt keretén belül „Natura 2000 területek fenntartási tervének elkészítése és ehhez kapcsolódó szolgáltatások elvégzése” című projekthez. SZIE KTI & ESSRG Kft.

Bodorkós, B., Faragóné Huszár, Sz., Kalóczkai, Á., Kelemen, E., Marticsék, J., Megyesi, B., Molnár, D., Pataki, Gy., Podmaniczky, L., Sipos, B. & Skutai, J. (2009) ZÁRÓJELENTÉS-Módszertani útmutató: A 2006/18/176.02.01 számú Átmeneti Támogatás keretében megvalósult, „Natura 2000 területek fenntartási tervének elkészítése és ehhez kapcsolódó szolgáltatások elvégzése” című projekt során megfogalmazódott tervezési tapasztalatok és javaslatok. VÁTI Magyar Regionális Fejlesztési és Urbanisztikai Nonprofit Kft., Budapest

Borgerhoff Mulder, M. & Coppolillo, P. (2005) *Conservation: linking Ecology, Economics and Culture*. Princeton University Press, Princeton and Oxford

Borrini- Feyerabend, G., Pimbert, M., Fagvar, M.T. & Renard, Y. (2007) *Sharing Power: A Global Guide to Collaborative Management of Natural Resources*. Earthscan, London

Bromley D. (2000) A most difficult passage: the economic transition in Central and Eastern Europe and the Former Soviet Union. Paper presented at the KATO Symposium, Berlin, 2000 (idézi: Kluvánková-Oravská 2010)

Brown, K. (2002) Innovations for conservation and development. *The Geographical Journal* 168:6-17 (idézi: Borgerhoff Mulder & Coppolillo 2005)

Buckles, D. (1999) *Cultivating peace: Conflict and Collaboration in Natura Resource Management*. International Development Research Center, Ottawa

Csanádi, M. & Páczai, E. (1998) Környezetvédelem a privatizáció közegében. *Közgazdasági Szemle*, XLV.évf., pp. 51-68

Feeny, D., Berkes, F., McCay, B.J. & Acheson J. (1990) *The Tragedy of the Commons: Twenty - Two Years Later*. *Human Ecology* 18 (1): 1-19

Ghimire, K.B. & Pimbert, M. (Ed.) (1997) *Social Change and Conservation*. Earthscan, London

Jávor, B. & Németh, K. (2007) *Kisebb állam, nagyobb baj? Jelentés a zöldhatósági rendszer kialakításának értékeléséről*. Véd-egylet

Kelemen, E., Pallag, O., Pataki, Gy., Podmaniczky, L. & Skutai, J.(Ed.) (2009) *Gazdálkodás harmóniában a természettel - Tájékoztató a Natura 2000 területek fenntartási terveiről*. Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium, Budapest - Gödöllő

Klůvánkóv-Oravská, T. (Ed.) (2010) *From Government to Governance? New Governance for Water and Biodiversity in an Enlarged Europe*. Alfa Nakladatelst, Praha

Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium Természetvédelmi Hivatal (2004) *A természetvédelem erdészeti szakmai koncepciója és távlati fejlesztési feladatai*

Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium Természetvédelmi Hivatal (2005) *A természetvédelem ökoturisztikai koncepciója*

Magyar, G. (Ed.) (2006) *Természetvédelmi közigazgatási alapismeretek*. Oktatási segédanyag. Szent István Egyetem, Budapest

Martinez-Alier, J. (2002) *Currents of Environmentalism, in The Environmentalism of the Poor*. Cheltenham: Edward Elgar, 1-15.

Miller, C., Kettunen, M. (2007) *A Natura 2000 finanszírozása - Útmutató*. Európai Bizottság Környezetvédelmi Főigazgatósága

Ohnsorge-Szabó, L., Kajner, P. & Ungvári G. (2005) *Fenntartható EU felé(?): Kritikai elemzés az Európai Unió és Magyarország környezetpolitikájáról*. L'Harmattan, Budapest

Oroszi, S. (1992) *A természetvédelem története Magyarországon 1945-ig*. Erdészettörténeti Közlemények, VII: 1-121

Rakonczay, Z. (2009) *A természetvédelem története*. Mezőgazda Kiadó, Budapest

Rév, Sz. (Ed.) (2006) *A vidék jövője Magyarországon*. Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület, Budapest

Standovár, T. & Primack, R.B. (2001) *A természetvédelmi biológia alapjai*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

Stark D. (1996) *Recombinant property in Eastern European capitalism*. *American Journal of Sociology* 101:993-1027

Tuler, S. & Webler, T. (1999) *Voices from the Forest: What Participants Expect of a Public Participation Process*. *Society & Natural Resources*, 12:437-453

Williamson, O.E., (1991) *Comparative Economic Organization: The analysis of discrete*. *Administrative Science Quarterly* 36 (2), pp.269-296 (idézi: Klůvánkóv-Oravská 2010)

Jogszabályok:

1996. évi LIII. törvény a természet védelméről

3/2008 (II.5.) KvVM rendelet a természetvédelmi kezelési tervek készítésére, készítőjére és tartalmára vonatkozó szabályokról

5/2005 (K.V. Ért. 5.) KvVM utasítás a nemzeti park tanácsok létrehozásáról

1994. évi LV. törvény a termőföldről

A TANÁCS 92/43/EGK IRÁNYELVE (1992. május 21.) a természetes élőhelyek, valamint a vadon élő állatok és növények védelméről

Nemzeti Természetvédelmi Alapterv–III 2009-2014

1995. évi XCIII. törvény a védett természeti területek védettségi szintjének helyreállításáról

Felhasznált internetes oldalak:

www.termeszetvedelem.hu

www.nemzetipark.gov.hu

www.naturaterv.hu

www.natura2000.hu

